

FOREDRAG I OSLO MILITÆRE SAMFUND, 7. APRIL 1986

NORGES SIKKERHETSPOLITISKE SITUASJON

Deres Majestet, herr formann, mine damer og herrer.

Når vi skal vurdere vårt lands aktuelle sikkerhetspolitiske situasjon er det alltid nyttig å ha et historisk perspektiv for øye: Vi møter jevnlig landsmenn - de behøver ikke å være mer enn litt over 80 år gamle - hvis livsløp dekker hele Norges nyere historie som helt selvstendig stat. Vi er i moderne tid en av Vest-Europas yngste selvstendige utenrikspolitiske enheter.

Siden 1905 har forandringene vært store og tildels dramatiske - ikke bare for den enkeltes liv og levnet, men for Norges situasjon som stat og for vårt eget syn på vår plass og rolle i verden. Først var målet "ingen utenrikspolitikk at have"; deretter fikk vi integritets-traktaten der datidens stormakter garanterte Norges udelelighet; så den første verdenskrigs skjøre nøytralitet; derefter troen på Folkeforbundet; så de halvhjertede forsøkene på et småstatssamarbeide rettet mot 30-årenes stormaktstrusler, og tilslutt den ensomme og svakt væpnede nøytralitet som ble feiet tilside den 9. april 1940. I de samme aprildager ble vi tvunget til å erkjenne at hjelp fra allierte i krig måtte være forberedt i fred hvis den skulle være militært og politisk effektiv.

Dette nødvendiggjorde den grundige omprøving av norsk sikkerhetspolitikk som vi fikk i årene 1945 - 49, som det forøvrig ble kastet nytt interessant lys over i Haakon Lies siste bok, "Skjebneår 1945 - 1950". Denne omprøving bekreftet også en annen grunnleggende historisk erfaring - et av politikkenes stabile paradokser: Det er de som regner seg selv som aller mest radikale, som har vanskeligst for å godta nødvendige forandringer. Det var også tilfelle da forsvarssamarbeidet i 1955 ble utvidet til å omfatte Italia og Forbundesrepublikken Tyskland, og sist da vi fikk gleden av å se det spanske folk bekrefte sitt NATO-medlemskap.

Denne allianse har gitt hele den vestlige verden - også utenfor medlemslandenes egen krets - den trygghet som er en forutsetning ikke bare for en fri og demokratisk styreform, men også for økonomisk vekst og sosial fremgang. Dette er et forhold som kanskje ikke alltid blir tillagt den vekt det fortjener i land hvis frihet er avhengig av en allianse som de ikke selv tilhører.

Jeg vil ikke utelukke at vi som ikke lenger er helt unge, kan ha en tendens til litt for enkelt å ta som gitt slike historiske erfaringers relevans i en sterkt forandret verden. På den annen side er det lite tvilsomt at historiske erfaringer spiller en tungtveiende rolle i andre lands sikkerhetspolitiske tenkning, og derved er med som en del av den virkelighet som vi til enhver tid må ta standpunkt til.

La oss likevel nøye påse at vår politikk ikke bare bygger på erfaring, men også på aktuelle fakta. Etter mitt skjønn underbygger de observasjoner vi kan gjøre stadig i høyeste grad de samme konklusjoner som våre historiske erfaringer leder frem til:

Vi må konstatere at det finnes spenninger mellom maktene som får dem til å føle deres egne sikkerhetsbehov som presserende. Og vi må konstatere at kontroll over vårt territorium kunne oppfattes som en vesentlig sikkerhetsmessig gevinst for en av våre naboer. Erfaring har lært oss at stormakter tidligere har funnet det nødvendig å skyve frem posisjoner til støtte for egen sikkerhet. Det er vår oppgave å skape slike forhold at det blir uaktuelt her. Og det har ingen andre noen mulighet for å gjøre for oss uten vår medvirkning, mens vi ikke har noen mulighet for å gjøre det alene.

Vår sikkerhet må med andre ord fortsatt basere seg på tre fundamenter: På vår egeninnsats, på NATOs militære samarbeide som også gjør oss til endel av den samlede vestlige krigsforebyggende innsats, og på en utenrikspolitikk som bidrar til vestlig samhold og til langsiktig dempning av internasjonal spenning.

En regjerings holdning til det første av disse punkter - vår egen forsvarsinnsats - vil vel som regel være preget av de interessekonflikter som er en del av enhver regjerings hverdag: Kampen om begrensede

ressurser. Selv i den tid da oljeinntektene fikk stadig flere til å tro at "det er penger nok", kunne vi ikke tillate oss å glemme at ressurser nok til å tilfredsstille de aktuelle krav har det aldri vært og vil det aldri bli. Men vi mener det er riktig at militære sakkyndige sier fra - også overfor offentligheten - hvorledes de ser på forholdet mellom forsvars-behov og -midler. Og vi vil gjerne bli stilt til regnskap for hva vi har gjort og gjør på dette avgjørende viktige område.

Forsvarsbudsjettene har fra og med 1982 hatt en gjennomsnittlig årlig realvekst på 3,5 prosent. Dette ligger klart over veksten i de fleste NATO-land, og klart over den gjennomsnittlige realvekst på 2,7 prosent som Norge hadde i fireårs-perioden 1978 - 81. Og sett over en årrekke vil selv en tilsynelatende liten forskjell i årlig vekstprosent gi en betydelig forskjell i reell innsats. Men samtidig må det erkjennes at vi, med bevilgninger på 3,2 prosent (i 1984) av brutto-nasjonalproduktet til forsvaret, fremdeles ligger under gjennomsnittet for NATOs medlemsland, når det gjelder forsvarets andel av landets samlede inntekter.

Det totalforsvarskonsept som vi baserer oss på i Norge, med alminnelig verneplikt, et sterkt hjemmevern og en full utnyttelse av det sivile samfunns ressurser i en krigssituasjon, gir utvilsomt vårt forsvar større kampkraft og mer seighet enn vi ellers kunne oppnå med en liten og spredt befolkning. Jeg får oppgitt at Forsvaret fra en

fredsstyrke på 50.000 personer, derav 12.000 sivile, i løpet av meget kort tid kan aktivisere ca. 80.000 mann i Heimevernet, og innen dager mobilisere de øvrige av våre totalt ca. 320.000 mobiliseringsfordelte menn og kvinner - dvs ca. 8 prosent av befolkningen. Det er en klart høyere mobiliseringsgrad enn den vi finner hos våre allierte.

Men det er avgjørende spørsmål om vi tidlig nok vil ha styrke nok til å ta mot et første støt, og om vi vil ha evne til raskt nok å treffe alle nødvendige beslutninger i en krisesituasjon. Også her har vi viktige historiske erfaringer å bygge på; nemlig at en eventuell krise neppe blir som ventet, og neppe lik noe vi har opplevet før.

Gjennom en vel utbygget overvåkning fra norsk område av den militære virksomhet som finner sted i farvann og luftrom rundt Norge er vi istand til å yte et verdifulle bidrag til alliansens samlede beredskap og forsvarsevne. Det øker også sannsynligheten for alarmsignaler hvis noe skulle skje. Regjeringen har likefullt funnet det riktig å legge vekt på en ytterligere bedring av kupp-beredskapen, for å sikre den politiske beslutningsprosess og skape visshet for at alle nødvendige avgjørelser virkelig blir fattet i en mulig krisesituasjon. Det skal ikke være mulig å slå ut nasjonale lederfunksjoner gjennom kupperte aksjoner.

Det norske Forsvars evne til å forebygge angrep og om nødvendig avvise en angriper avhenger også av en rekke meget viktige psykologiske og politiske

faktorer - med forsvarsviljen og oppslutningen om vårt alliansemedlemskap som de viktigste. Det er gledelig å kunne slå fast at forsvarsviljen er solid og usvekket. Det skyldes utvilsomt både sterke nasjonale holdninger og den nære forbindelse mellom folk og forsvar som skapes av en alminnelig verneplikt. Det gir også styrke at oppslutningen om vårt NATO-medlemskap forblir på et meget høyt nivå - nesten uavhengig av de storpolitiske klimaendringer - selv om vi må erkjenne at ikke alle er villige til å gi vårt medlemskap det samme entydige politiske og militære innhold.

-- " --

Det står ikke til å nekte at utviklingen gjør forsvaret av Norge til en stadig mer krevende oppgave, både når det gjelder vår egen del, og når det gjelder de krav den kan stille til våre allierte.

Det er vel kjent at den sovjetiske militære styrke de siste 20 - 30 år har vokset jevnt og sikkert for alle våpengrener og i de aller fleste geografiske områder.

For alle som er opptatt av marinestrategiens betydning har fremveksten av en slagkraftig sovjetisk marine vært spesielt bemerkelsesverdig. Kola er ikke bare base for den aller sterkeste av de sovjetiske flåter - men også for to tredjedeler av de ubåtbaserte sovjetiske strategiske raketter. Nordflåtens ubåtstyrker utgjør en alvorlig trussel mot NATOs vitale forbindelser over

Atlanteren til de vest-europeiske allierte, blant dem til Norge. Og Nordflåtens kampkraft utbygges jevnt og sikkert videre. I Norge følger vi med spesiell oppmerksomhet det faktum at den sovjetiske marineinfanteri-styrke og amfibiekapasitet også er under stadig videre oppbygging.

Fremveksten av den sovjetiske marine bør og må stilles i relieff til de sjømilitære reduksjoner som fant sted på vestlig side i den samme tidsperiode. NATO-landene har nå i stigende grad innsett at den styrkeforskyvning som er inntrådt, må motvirkes.

Selv om den sovjetiske flåteoppbygging i første rekke har et globalt siktepunkt, som endel av øst-vest-balansen og som en synlig demonstrasjon av sovjetisk militær styrke over hele verden, er det åpenbart at oppbyggingen også virker direkte inn på Norges stilling. Historien har videre lært oss at hensikter kan skifte raskt: Den er full av eksempler på at militær kapasitet som er bygget opp kan finne en annen anvendelse enn den man i utgangspunktet hadde forestilt seg.

Styrkeforholdet på havet som omgir Norge har alltid hatt en sterk innflytelse på vårt lands historie, på vår evne til å styre egen utvikling og skjebne. Norge har som kjent ingen landverts forbindelse med sine alliansepartnere i NATO, men er henvist til forbindelse over havet og gjennom luften. Det er en viktig del av bakgrunnen for de tiltak som særlig siden 1970-årene er satt iverk for å styrke Norges militære tilknytning til alliansen. Tiltakene ble vedtatt med bred politisk støtte og kan

tjene som eksempel på den tverrpolitiske enighet som vi alltid bør etterstrebe i spørsmål av sentral sikkerhetspolitisk betydning. Det gjelder følgende tiltak:

Avtalen om allierte flyforsterkninger sikrer en betydelig og rask økning av de flystyrker som kan settes inn mot en angriper fra flyplasser både i Nord- og Sør-Norge . Regjeringen vil i inneværende år slutføre en viktig del av forhåndslagringen av utstyr for disse flystyrkene, det såkalte COB-program.

Avtalen om å forberede og trene for en mulig innsats i Norge av en amerikansk marineinfanteribrigade, med forhåndslagring av tungt utstyr for brigaden i Trøndelag. Arbeidet med denne forhåndslagringen er kommet langt.

Arbeidet med forhåndslagring av utstyr i Nord-Norge for en ekstra norsk brigade innledes i år.

Den kanadiske brigade, som er øremerket for innsats i Norge, vil til høsten for første gang delta i sin helhet under en alliert øvelse i Norge.

En britisk-nederlandsk marineinfanteristyrke som har fått Norge utpekt som prioritert innsatsområde, trener og deltar regelmessig i øvelser i vårt land.

Det allierte overvåknings- og varslingsystem er vesentlig forbedret siden slutten av 1970-årene, blant annet ved bruk av AWACs-fly som også opererer fra Ørlandet flystasjon.

Regjeringen ser det også som en positiv utvikling at flåtestyrker fra flere av våre allierte i NATO viser en fornyet vilje og evne til å markere allierte sjømilitære interesser i Norskehavet. Dette er ikke i strid med Norges ønske om å opprettholde stabilitet, sikkerhet og ro i Nordområdene, for derved å bidra til et lavest mulig spenningsnivå, snarere tvert imot. Et lavt spenningsnivå krever blant annet at det bevares en viss balanse i det sjømilitære styrkeforhold. Dersom denne balansen forrykkes kan det bringe Norge i en mer utsatt stilling, med øket spenning som følge.

Det er den sovjetiske styrkeoppbygging og endringene i det sovjetiske øvelsesmønster som har ført til den senere tids økte oppmerksomhet om Nordområdene. Denne endring står i kontrast til den tydelige nedbygging av det allierte nærvær i de samme områder de siste tiår: Det var større britisk og amerikansk flåtenærvær i våre farvann for 15 år siden enn idag. Det er denne reduksjon i alliert nærvær som nå bøtes på ved at våre allierte gjenoppretter noe av sitt tidligere aktivitetsnivå i sjøområdene omkring Norge. Vi ser en slik økning i våre alliertes nærvær som et bidrag til sikring av en langsiktig stabilitet i våre omgivelser.

I Nordområdene er Norge i virkeligheten med på å forvalte en del av det vi kan kalle den europeiske orden. Vår potensielle kontaktflate overfor Sovjetunionen i nord er meget stor, på samme tid som viktige spørsmål i området - som for eksempel grensedragningen på kontinental-

sokkelen - forblir uavklaret. Vi ønsker en stabil orden i dette område - en orden som både tar hensyn til at nordområdene er knyttet til den globale maktbalanse, og som samtidig bidrar til tilfredsstillende løsninger på de praktiske spørsmål som oppstår innen området.

Norske firmaers interesse for å delta i en eventuell modernisering av gruveindustrien på Kola-halvøya og i en mulig oljevirkosomhet på sovjetisk sokkel i Barentshavet antyder hvilke former en utvidet kontakt kan få.

Norge holder sine europeiske og nord-amerikanske allierte jevnlig informert om forholdene i denne nordligste del av Europa, og vi har inntrykk av at våre allierte i voksende grad oppfatter situasjonen i Nordområdene som en viktig del av det større politiske øst-vest-mønster.

Det helt spesielle vennsksforhold til våre nordiske naboer er også en avgjørende forutsetning for vår sikkerhet. Det er vår oppfatning at alle de nordiske land - med sine ulike sikkerhetspolitiske plasseringer - hver på sin måte yter bidrag til stabiliteten i hele Norden.

-- " --

Jeg har tidligere understreket at både erfaringer og forholdene nå tilsier at de rammer som vi har fastlagt for norsk sikkerhetspolitikk ikke endres - og det gjelder også vår holdning til atomvåpen.

Efter den avklarende offentlige debatt om besøk av krigsskip med kapasitet til å føre atomvåpen, finner jeg ikke behov for å gå nærmere inn på det spørsmålet nå. Derimot kan det være naturlig med en omtale av tanken om en atomvåpenfri sone i Norden.

Utgangspunktet for vår holdning til sonespørsmålet må være at alle de nordiske land utgjør et område der ingen atomvåpen er lagret. En erklæring om en atomfri sone ville innebære at man supplerer denne realitet med en garanti for at et eventuelt sovjetisk angrep mot nordisk område heller ikke vil bli møtt med atomvåpen. Et avgjørende spørsmål blir så om en slik forhåndsgaranti om begrenset reaksjon på et angrep vil minske risikoen for at angrep finner sted.

Motstykket til en slik garanti til Sovjet-Unionen vil ifølge denne tanke være en sovjetisk garanti mot bruk av atomvåpen mot oss. I denne forbindelse må det være relevant at verdenshistorien viser at stormaktsgarantier mot våpenbruk mot mindre naboer svært ofte har vært innledning til nettopp våpenbruk mot de samme naboer. Slike avtaler har m.a.o. ikke forbedret sikkerheten eller naboforholdet. Og når man overveier slike tanker, bør man alltid tenke over hvorledes eventuelle slike avtaler skal kontrolleres, og hva som vil skje hvis den store part finner ut - eller finner på - at den lille part forbereder brudd på dem.

Det vil ikke være naturlig - for å si det forsiktig - om medlemmer av NATO hver for seg slutter sikkerhetspolitiske avtaler med Sovjetunionen, uten som et ledd i alliansens samlede politikk. At en slik fremgangsmåte ville virke oppløsende på samholdet i alliansen, og derved svekke alles sikkerhet, synes klart. Men det er villedende å gi inntrykk av at dette betyr at alliansemedlemskapet i seg selv er en hindring for større sikkerhet mot å bli utsatt for atomvåpen. Det er alliansen som skaper den maktbalanse som hindrer krig og hindrer bruk av atomvåpen. Og det er alliansen som kan skape grunnlag for reduksjon i atomstyrkene, og grunnlag for eventuelle avtaler om atomvåpenfrie områder som ledd i avtaler om nedrustning. Men slike avtaler vil bare være meningsfylte som avtaler mellom atommaktene. Ingen er tjent med tiltak på siden av dette mønster, som kan forstyrre arbeidet med hovedsaken, som er nedrustning og rustningskontroll. Dette er et så omfattende hovedtema, at jeg dessverre ikke finner det mulig å gå dypere inn i det i dette foredrag, om Norges situasjon.

----- " -----

Ved siden av vår militære egeninnsats og NATOs militære samarbeide er en utenrikspolitikk som bidrar til vestlig samhold og til langsiktige internasjonale løsninger et fundament under norsk sikkerhet. Våre militære disposisjoner er på den annen side også med på å gi norsk diplomati et tilskudd av tyngde og troverdighet.

Efterat NATO i løpet av sine første ti-år konsentrerte seg om de nødvendige forsvarsmessige tiltak for å forhindre et krigsutbrudd, har allianse-samarbeidet senere fått en klarere politisk komponent i tillegg: Dette kom til uttrykk i Harmel-rapporten som ble vedtatt i 1967 og knesatte to likeverdige formål for alliansens arbeide - militært forsvar på den ene side og dialog og forhandlinger på den annen. Norge var, særlig i John Lyngs tid som utenriksminister, aktivt med på å utforme denne dobbelte målsetting, hvis fortsatte gyldighet er blitt bekreftet av flere senere ministermøter.

Den sterkere betoning av de politiske sider ved alliansesamarbeidet har - sammen med den gradvise utbygging av EF-landenes utenrikspolitiske samarbeide - over tid bidratt til en klarere samordning av vest-europeiske synspunkter i de interne drøftelser i alliansen. Vi ser her en del av en historisk prosess der de tidligere vest-europeiske stormakter og andre vest-europeiske stater langsomt søker å gjenvinne noe av den politiske tyngde og internasjonale innflytelse som vår verdensdel forspilte gjennom to verdenskriger. Det fransk-tyske samarbeide, som planmessig utvides til også å omfatte militære spørsmål, er en kjerne i dette samarbeidet, som får full politiske støtte fra Italia og fra en rekke av de mindre EF-land. For Norge er det av spesiell betydning at Storbritannia nå er forankret i Det Europeiske Fellesskap og spiller en stadig mer aktiv rolle i det vest-europeiske samarbeide. Der er også spørsmål som gjelder utviklingen av ny teknologi og produksjon av forsvarsmateriell satt på dagsordenen.

Den norske regjering følger denne utviklingen meget nøye. Det er Regjeringens syn at et partnerskap mellom et USA og et Vest-Europa som er likeverdige i reell innflytelse på lengre sikt vil gi den beste trygghet for at det grunnleggende atlantiske samarbeidet vil forbli stabilt.

Vi ønsker at mest mulig av den atlantiske dialog skal foregå i alliansens organer. Som et instrument for en mulig utvidelse av det sikkerhetspolitiske samarbeide har imidlertid en kjerne av vest-europeiske stater - - Benelux-landene, Frankrike, Italia, Storbritannia og Vest-Tyskland - søkt å gjenopplive Den vest-europeiske union. Hittil har resultatet av dette arbeidet vært beskjedent, men vi må regne med at arbeidet vil bli ført videre og kan søke nye former. Enhver videre utbygging av sikkerhetspolitiske rådslagninger og samarbeide i Vest-Europa vil berøre Norge og påkalle vår interesse. Regjeringen vil holde seg nøye informert om det samarbeide som finner sted og vil vurdere mulige former for norsk medvirkning der dette er mulig og naturlig.

I arbeidet for å bygge ned de motsetningsforhold som er med på å skape internasjonal spenning er det ikke minst i vår verdensdel nødvendig å anlegge et langsiktig historisk perspektiv. Den trussel som sovjetisk militærmakt utgjør overfor Europa og overfor Vesten generelt har ikke avtatt siden den første etterkrigstid. Trusselen er imidlertid blitt demmet opp og vi er gradvis blitt istand til - gjennom samhold og en fornuftig politikk fra Den

atlantiske allianses side - å utvikle et mer stabilt forhold til Sovjetunionen. Vi må fortsatt tilby en positiv utvikling av disse forbindelser, idet vi bygger på de traktater og avtaler som allerede foreligger, samtidig som vi bevarer den militære styrke og det politiske samhold som er av så avgjørende betydning i ethvert forhold til Sovjetunionen.

Klare linjer og forutsigbarhet i politikken overfor Sovjetunionen, kombinert med pragmatiske holdninger som unngår å gi politikken et for stivt ideologisk tilsnitt, er etter mitt skjønn et nødvendig utgangspunkt for en langsiktig bedring av øst-vest-forholdet. Vi bør også unngå å la de sikkerhetspolitiske spørsmålene alene bære hele byrden i bestrebelsene på å oppnå et mer rasjonelt forhold mellom øst og vest.

En videre utvikling av økonomiske forbindelser på et gjensidig fordelaktig og kommersielt sunt grunnlag, vil også kunne gi Sovjetunionen sterkere grunner til å unngå disposisjoner som vil øke den politiske spenning. Gjennom handel og annen økonomisk utveksling vil de vestlige samfunns økonomiske styrke kunne nyttiggjøres til fordel for et mer stabilt og mindre konfrontasjonspreget øst-vest-forhold - ikke minst i en tid da de økonomiske resultater i de østlige land stort sett forblir bedrøvelige og det pågår en debatt der om overmodne økonomiske reformer. Forbedringer i de politiske forbindelser ville også kunne åpne veien for en noe mer omfattende integrasjon i det internasjonale økonomiske system for de sosialistiske land som måtte ønske dette.

Betydningen av de kulturelle forbindelser i Europa bør heller ikke oversees. Disse er de eldste og på mange måter de mest grunnleggende forbindelser mellom europeiske samfunn, blant dem deler av Sovjetunionen.

En slik politikk fra Vestens side forutsetter imidlertid en villighet på sovjetisk side til å vise moderasjon og tilbakeholdenhet. Den mer enn seks år gamle brutale sovjetiske invasjon og krigføring i Afghanistan vekker berettiget og vedvarende uro i alle vestlige land. Det er også et politisk faktum, som vi må håpe at den sovjetiske ledelse vil ta til etterretning, at deres egen håndtering av menneskerettighetsspørsmålene har stor betydning for vestlige samfunns holdninger til de politiske kontakter over øst-vest-skillet.

En videreføring - i hele dens bredde - av den prosess som ble innledet med Helsinki-erklæringen av 1975 tillegges meget stor betydning av Norge. Regjeringen har følgelig engasjert seg aktivt også i det arbeide som pågår på Stockholms-konferansen om nedrustning i Europa. I videste forstand er også hele vårt sterke engasjement i FN en viktig del av vårt arbeid for fred og sikkerhet. Øket politisk tillit er en helt nødvendig forutsetning for å redusere motsetningene og bygge ned den politiske spenning også i den del av verden som omgir Norge. Det vil være et avgjørende langsiktig bidrag til en styrkelse av Norges sikkerhetspolitiske situasjon.

Og ytterligere et bidrag vil det være om vi legger oss på sinne - i alt arbeid med vår sikkerhetspolitikk - noen ord fra statsmannen, grev Metternich, som understreket i 1822: "Politikk baserer seg ikke på nyheter, men på historie; ikke på tro, men på viten".

----- " -----